

СТРУКТУРА “УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКО-АНГЛІЙСЬКОГО ТЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА ДІЛОВОЇ ЛЮДИНИ” ТА ВИКОРИСТАННЯ ЙОГО ДЛЯ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ

© Олена Зеленська, 2002

Тримовний тлумачний словник можна використати як навчальний посібник для складання вправ, націлених на розвиток навичок вживання термінів і терміносполук у різних предметних галузях як в англійській, так і в українській мовах.

The three-lingual dictionary can be used for compiling exercises to develop the habits of using the terms and the term combinations in different branches of science, for mastering the educational material and for learning the English terms and their Ukrainian equivalents.

У 1998 р. був виданий “Українсько-російсько-англійський тлумачний словник ділової людини” [2]. Словник охоплює терміни, поняття і дефініції, які вживаються у ділових, торговельних, банківських, фінансово-кредитних, біржових, підприємницьких, правових, ліцензійних, громадсько-політичних комунікативних стосунках і фаховому спілкуванні, а також у справах менеджменту, державного устрою, дипломатії. Словник містить у собі понад 15000 слів і словосполучень, які виражають широкий ситуативний зміст вживання заголовних слів.

У роботі над словником автори виходили з концепції того, що українська мова має досконало розвинену морфологічну, лексико-семантичну і лексико-синтаксичну систему засобів словотворення, які дають можливість виражати значення, поняття і зміст і утворювати терміни за належними нормами українського правопису, формування і вимови слів. Іншомовні слова, які вже освоєні і стали фактом української мови, належним чином оформлені за нормами українського правопису й української вимови. Також враховувалося те, що термін – це лексична одиниця, структурно-семантичні особливості якої залежать від специфіки відображаючого поняття і всієї конкретної науково-технічної системи понять, де дана одиниця виконує номінативно-дефінітивну функцію [5, с. 101]. Але ми також погоджуємося з думкою проф. Ступіна В.А., що слова є термінами будь-якої терміносистеми. Одне й те ж слово може бути терміном у певній терміносистемі, а в процесі спілкування поза цією системою, воно є звичайною комунікативною одиницею.

Окрім термінів словник включає певну проміжну лексику, яка безпосередньо зв’язана з практичною діяльністю, правознавством і ринковою економікою.

Усі заголовні українські слова подаються в словнику за алфавітом.

У кожній статті словника послідовно подаються еквівалентні терміни української, російської й англійської мов. Наприклад:

аварія (авария) accident

боротьба (борьба) struggle, fight

військово-промисловий комплекс (военно-промышленный комплекс) military industrial complex.

У статті наводяться типові мовні конструкції, за аналогією з якими читач може будувати свої фрази і речення. Заголовне слово, яке далі повторюється в статті, замінює знак тильда [~]. Наприклад:

віза (віза) f visa ['vi:zə]; 1. ~ багаторазового користування (~ многократного использования) multiple visa; ~ вивізна (~ вывозная) export permit; ~ виїзна (~ выездная) exit visa; ~ в'їзна (~ въездная) entry visa; ~ звичайна (~ обыкновенная) ordinary visa; ~ постійна (~ постоянная) permanent visa; ~ транзитна (~ транзитная) transit visa; ~ туристська (~ туристическая) tourist visa; ~ увізна (~ ввозная) import visa; 2. видати ~ (выдать ~) to grant/to issue a visa; видача віз (выдача виз) the issuance of visas; відмовити комусь видати ~у (отказать кому-л. в ~е, в выдаче ~ы) to refuse/to deny smb. a visa; звертатися за ~ою (запросить ~у) to apply for a visa; прохання видати ~у (просьба о выдаче ~ы) a request for a visa; термін, строк ~и закінчується (срок действия ~ы истекает) the visa expires; завізувати паспорт (завизировать паспорт) to visa a passport; to affix a visa to a passport

журі (жюри) n jury ['dʒʊəri]; ~ міжнародного конкурсу (~ международного конкурса) international contest jury, jury for an international contest; голова ~ (председатель ~) the chairman of the jury; члени ~ (члены ~) jurymen; федеральне велике ~ США (федеральное большое ~ США) federal grand jury; мале ~ (малое ~) petty jury; склад присяжних засідателів у суді (состав присяжных в суде) jury.

Значення термінів іноземного походження і маловідомих слів, які характеризують ринково-конкурентну економіку, приватновласницьку систему, демократичний спосіб життя, боротьбу з економічними злочинами, мають загальнозрозумілі пояснення. Наприклад:

життєвий цикл товару (жизненный цикл товара) – *життєздатність товару має кілька стадій: розробку, впровадження, зростання попиту, “зрілість”, насичення, спадання* (жизнеспособность товара включает несколько стадий: разработку, внедрение, рост спроса, “зрелость”, насыщенность, спад) life cycle of goods [laif saikl ðv gu:dz]

імпічмент (импичмент) m – юр. *процедура щодо притягнення до відповідальності вищих посадових осіб (президента, міністрів) (процедура привлечения к суду парламента высших должностных лиц – президента, министров)* impeachment [im'pi:tʃmənt].

У деяких словникових статтях даються синонімічні ряди. Синоніми відділяються один від одного комою або комою з крапкою:

з'ясувати, з'ясувати (выяснить, выяснит) elucidate ['i:lu:sideit], clear up ['kli:ðrʌp]; clarify ['klærifai]; ascertain [æ.s 'teɪn]

конкурент (конкурент) competitor [k m'petit], adversary ['ædv s ri], rival [raɪv].

У статтях з синонімічними рядами можуть даватися пояснення різних значень українського і російського заголовного слова, тобто конкретизація того, в якому випадку треба вживати той чи інший синонім, а також його належний переклад англійською мовою:

ліквідувати (ликвидировать) liquidate ['likwɪdeɪt]; *знищувати (уничтожать)* abolish [æ'bɒlɪʃ]; *поступово (постепенно)* eliminate; *анулювати, розривати (договір), розпускати (організацію) (аннулировать, расторгать договор, распускают организацию)* dissolve, void

обґрунтувати, обґрунтовувати (обосновать, обосновывать) ground [graʊnd], base [beɪs]; *підтверджувати фактами, доводами (подкреплять фактами, доводами)* substantiate [sɒb'stæɪn'feɪt]; *мотивувати (мотивировать)* motivate ['mɒtɪveɪt].

При потребі даються відомості про сферу вживання термінів або синонімів:

обвинувачення, звинувачення (обвинение) **юр.** charge [tʃɑ:dʒ], accusation [ækju'zeɪʃn]; indictment [ɪn'daɪtmənt]

регрес (регресс) – **фін., юр. (фін., юр.)** recourse [ri'kɔ:s]

ревокація (ревокация) – 1. **юр.** скасування, відміна (аннулювання, отмена) revocation [ˌrevə'dʒeɪʃn], cancellation [ˌkænsəl'eɪʃn]; 2. **дил.** відкликання (отзыв) recall [ri'kɔ:l]

профілактика (профилактика) preventive measures, inspection [pri'ventɪv 'ɪmɛʃdʒ, ɪn'spekʃn]; **мед.** prophylaxy /prophylaxis [ˌprɒfɪ'læksɪ, ˌprɒfɪ'læksɪs].

Слова-омоніми подаються в окремих статтях і позначаються цифрами-індексами, наприклад:

лобі (1) (лоббист) (кулуари парламенту, конгресу) lobby

лобі (2) (лоббист) (похід до будинку парламенту; мітинг перед будинком парламенту з петиціями і т. п.) lobby

доручення (1) (доверенність) letter/warrant of authority, letter/warrant of attorney

доручення (2) (порушення) instruction, mission, commission, assignment.

Якщо заголовне слово вживається тільки в певному сполученні або не має окремого еквівалента в англійській мові, то після нього ставиться двокрапка і наводиться все сполучення з перекладом, наприклад:

золотовалютний (золотовалютный): ~ резерви, запаси (~ые резервы, запасы) gold and exchange reserves; gold and foreign currency reserves

відрядно-преміальний (сдельно-премиальный): ~а система оплати праці (~ая система оплаты труда) progressive piece-rate wage system.

Якщо між двома словами стоїть коса лінія [/], це означає, що будь-яке з цих слів може вживатися в даному випадку:

рада (совет) ... муніципальна ~ (муниципальный ~) city/municipal council

сировина (сырье) primary commodities/products/goods.

У статтях також даються американські варіанти термінів:

перевезення, перевозка, перевіз (перевозка) carriage ['kærɪdʒ], transportation [ˌtrænsˌpɔ:ˈteɪʃn], *амер.* shipment ['ʃɪpmənt]

профспілка (профсоюз) trade union [treɪd 'ju:niən]; *амер.* labor union ['leɪbɪd ...].

Фразеологізми і вислови, у яких значення заголовного слова відрізняється від тих, що були наведені раніше, подаються в кінці статті за знаком [◊]:

достовірний (достоверный) trustworthy ...; [◊] кредитоспроможний (кредитоспособный) trustworthy

непрямої (непрямой) indirect ...; [◊] ухильна відповідь (уклончивый ответ) indirect answer.

У разі потреби в статтях дається множина іменників:

необхідність (необходимость) necessity ... ; речі, предмети першої потреби: їжа, одяг, житло (предметы первой необходимости: пища, одежда, жилище) *pl* the (prime) necessities (of life): food, clothing, dwelling/house

показчик (указатель) 1. у книжці (в книжке) index ['indeks], *pl* –es.

У словнику також є загальноновживані скорочення:

післяплата, накладна плата, накладний платіж (наложенный платеж) cash on delivery ... ; *скор.* (сокр.) COD [si:oudi:]

депозит (депозит) deposit ... ; ~на посвідка (депозитный сертификат) certificate of deposit – CD.

На всіх українських і російських заголовних словах, крім односкладових, поставлений основний наголос:

експерт (эксперт) expert ['ekspɜ:t]

інфляційний (инфляционный) inflationary [in'fleiʃnri].

Для полегшення вимови англійські терміни даються в міжнародній транскрипції:

розклад (расписание) schedule ['edju:l, амер. 'skedzʊl]

процес (процесс) process ['prɔ:ses, амер. 'prɔ:sɛs].

До словника додається алфавітний список російських заголовних “гніздових” слів і їхніх українських відповідників.

Словник розрахований на спеціалістів, які працюють і намагаються удосконалити професійну придатність, і тих, хто готується до діяльності в сферах права, економіки, господарювання, керівництва. Він може бути в пригоді перекладачам, студентам і викладачам, усім тим, хто бажає поліпшувати свої фаховокомунікативні знання і засвоїти українську, російську й англійську термінологію для практичних цілей.

Словник можна використати як довідкове лексико-термінологічне джерело стосовно змісту мовлення і як граматико-конструктивний поради́ник з питань побудови речень українською, російською й англійською мовами.

Ми зупинилися на структурі словника детально для того, щоб показати, як словник використовується для навчання англійської мови курсантів/студентів, для освоєння ними термінології, для розвитку критичного сприйняття матеріалу, становлення власної думки, поглиблення професійної підготовки, навичок перекладу. Навчання курсантів/студентів мови юридичної спеціальності висвітлює цілі і завдання поглибленого вивчення у взаємодії фахової державної та іноземної мов, комунікативний потенціал яких у жанрах наукового навчального тексту збільшується завдяки інтернаціональним термінам та їх компонентам, які можуть бути вгадані та понятійно асоційовані [7, с.58].

При складанні вправ для роботи зі словником, ми виходимо з певних передумов, які, на наш погляд, є визначальними у засвоєнні термінів і виробленні навичок перекладу. По-перше, це шляхи утворення термінів: найчастіше це афіксація – утворення слів за допомогою, передусім, суфіксів, а також префіксів. Ще одним з найпродуктивніших способів формування нових словотворень в англійській мові, у тому числі і термінологічних, є поєднання кількох повнозначних слів, тобто словоскладення. Словотворча структура термінологічної лексики більш стандартна, а залежність значення терміна від контексту не така велика, як для загальної лексики [6, с.84]. Це впливає з того, що терміни по можливості однозначні, точні і короткі, вони зручні для вимови, є

продуктивними (тобто мають здатність утворювати різні мовні форми) і системні (тобто мають властивість утворювати систему або входити в іншу систему, не порушуючи її цілісність) [8, с.9–10].

Курсантам/студентам пропонуються вправи, в яких треба визначити суфікс/префікс, за допомогою якого утворене слово; визначити частину мови; утворити слова за допомогою певних суфіксів чи префіксів; утворити складне слово за моделлю тощо, тобто вправи за допомогою яких у курсантів/студентів повинні вироблятися навички швидкого і чіткого розпізнавання частин мови, утворення частин мови, а також їх перекладу з англійської мови українською і навпаки.

Звичайно, для компетентного адекватного спілкування чи перекладу треба ще знати хоча б у якійсь мірі предмет обговорення. Це значно легше робити професіоналам якоїсь галузі, які володіють іноземною мовою. На заняттях курсанти/студенти засвоюють нові слова іноземною мовою відповідно до вже набутої системи понять на рідні мові. Вони вивчали ту чи іншу галузь знань, брали участь у комунікативній діяльності, в яку тісно вплітається усне обговорення і читання як форми спілкування, без яких неможливе узагальнення, що є основою розвитку словесного значення.

Звідси витікає ще один важливий момент для розуміння і сприйняття термінів. Необхідно знати реалії, тобто елементи об'єктивної реальності, що відображені в свідомості людей тієї країни, мова якої вивчається. Якщо у курсантів/студентів відсутні лінгвокраїнознавчі знання, то це буде заважати їм розуміти оригінальні тексти. Наприклад, вони не зрозуміють, що таке *Black Museum*, якщо не будуть знати, що це музей криміналістики в Скотленд-Ярді. Або хто такий *coroner* – посадова особа в органах місцевого самоврядування графства чи міста, яка розглядає справи про насильницьку чи раптову смерть за сумнівних обставин. Сюди також треба віднести знання реалій-термінів спеціальної сфери вживання, які є назвами спеціальних понять і які вимагають дефініції [1, с.83–86]. Наприклад, термін *police officer* переважно перекладається і в фільмах, і курсантами/студентами неправильно. Це не офіцер поліції, а рядовий поліцейський (те ж саме що *police constable*). Оскільки поняття *police officer* не співпадає з українським поняттям “офіцер поліції”, то в процесі навчання для адекватного розуміння необхідно розкрити його значення, підкреслити різницю. Інакше в свідомості того, хто навчається пройде підміна англійського поняття українським. Труднощі при інтерпретації англійських термінів виникають і внаслідок причини, яка полягає в тому, що варіанти англійської мови в США, Канаді і Австралії відрізняються від літературної мови Англії [4, с. 101]. Наприклад, відеокасети в британському варіанті англійської мови буде *video cassette*, а в американському – *video cartridge*; заправочна станція, бензоколонка – *filling station*, амер. – *gas station*.

Ще однією передумовою, важливою для засвоєння термінів, є їх сполучальність. Для роботи над такими термінами пропонуються такі вправи, як “доберіть у кожному рядку словосполучення, переклад якого дається на початку рядка” (візна віза – *entry visa*, *exit visa*, *export visa*); “перекладіть українські/англійські слова в дужках англійською мовою/українською мовою” (*customs* /декларация/); “допишіть подані нижче

словосполучення та перекладіть їх українською мовою” (domestic ... /affairs/, a letter of ... /guarantee/).

У таких випадках також відпрацьовується характерне для наукового стилю англійської мови явище “іменник з лівими означеннями”. Відсутність навичок виділення та інтерпретації атрибутивних комплексів, які служать для компактнішого найменування складних науково-технічних об’єктів і які можуть замінити цілі підрядні речення чи дієприкметникові звороти, можуть викликати серйозні помилки, які перекручують зміст висловлювання.

Звичайно, полегшують сприйняття інформації та її переклад, як уже зазначалося вище, інтернаціоналізми. Протягом останніх десятиліть на основі англійської мови виникають нові терміни, які по суті стають інтернаціональними. Прикладів багато: *транзистор, лазер, радар, інтернет* і т.ін. Цей процес впливу англомовної термінології почався ще в роки Другої світової війни і дуже посилюється в наш час завдяки потужному розвитку науки та високих технологій в економічно розвинутих країнах, безперечним лідером серед яких є США. Можна вважати, що на сьогодні англійська мова є аналогом латини у XVIII столітті, тому процес інтернаціоналізації науково-технічної термінології на англомовній основі є природним [3, с.131].

Курсанти/студенти також опрацьовують вправи на переклад речень з англійської мови українською і навпаки. У тому випадку, коли курсанти/студенти не можуть добрати точний відповідник, який би диференціював значення слова, їм пропонується пояснення слова англійською мовою, і якщо вони і після цього не можуть добрати термін, можна використати описовий переклад.

Отже, тримовний тлумачний словник – один із засобів глибокого вивчення навчального матеріалу, засвоєння термінів не тільки англійською мовою, але й опанування українською термінологією. Словник можна використати для складання вправ, націлених на розвиток навичок поводження з термінами і терміносполуками в різних предметних галузях. Наведені вправи використовуються на заняттях з англійської мови. Вони виявилися ефективними. Систематична робота зі статтями словника формує у курсантів/студентів наукові знання, сприяє виробленню практичних умінь і навичок мовленнєвої діяльності.

1. Даниленко В.П. *Русская терминология. Опыт лингвистического описания.* – М. – 1977.
2. Зеленський П.Г., Зеленська О.П. *Українсько-російсько-англійський тлумачний словник ділової людини.* – К. – 1998.
3. Калашиник В. *Еволюція впливу російської й англійської мов на розвиток української науково-технічної термінології в умовах глобалізації економіки й інтернаціоналізації науки // Проблеми української термінології.* – 2000. – №402.
4. Кікець Н., Кікець І. *До питання про деякі труднощі при перекладі термінів і шляхи їх подолання // Проблеми української термінології.* – 2000. – № 402.
5. Крикунова Г.І. *Проблема визначення терміна і термінології // Іноземна філологія.* – 1982. – №66.
6. Мирам Г.Е. *Словообразовательная структура термина и перевод // Теорія і практика перекладу.* – 1981. – №5.
7. Онуфрієнко Г.С. *Іноземні терміни та терміноелементи в юридичній науковій літературі східнослов'янських мов // Іноземний аспект підготовки фахівців для органів внутрішніх справ України.* – Харків. – 1999.
8. Черняховская Л.А. *О способах перевода новых научно-технических терминов // Теорія і практика перекладу.* – 1980. – №4.